

veg hangulatához illettek. Abból az öt esetből pedig, amikor Dosoftei lengyel mintájától eltérően ugyanazt a versformát használja, amelyhez Szenczi Molnár Albert folyamodott nyugati forrásainak megfelelően, a kiváló verstörténész arra következtet, hogy a moldvai metropolita, lengyel vagy latin közvetítéssel, feltehetőleg hasznosítani tudta Clément Marot, Théodore Bèze, sőt esetleg még más európai zsoldárfordító gyakorlatát is. Hattól tizenhatos szótagszámig terjedő változatos sorfajta mindenestre a prozódia törvényeiben jártas műköltőre vallanak, akinek jó néhány zsoldárátköltése karácsonyi ének (cintec de stea) vagy kolinda gyanánt az idők folyamán a nép szájára került, s hatása sok névtelen és neves költőn kívül helyenként Eminescu versépítkezésében is kimutatható.

Ugyanolyan rendhagyó munka a maga nemében a Dosoftei megjelentette *Szentelek élete az év minden napjára*. Noha az előszóban nagy szerényen délszláv és görög szerzőkből fordított hitbuzgalmi kiadványnak igyekszik feltüntetni munkáját, ez alkalommal sem tagadja meg önmagát, és idegen forrásait lépten-nyomon a román népmese világának csodás elemeivel toldja meg. Az európai folklór vándormotívumainak (például a rendkívül elterjedt Hubertus-legendának a *Gesta Romanorum*-ban is szereplő őskeresztény változata) illetően egybekapcsolása hazai néphiedelmekkel az eredetileg lelki olvasmányt közkedvelt népkönyvvé avatja, amelynek évszázados megtermékenyítő hatását a román mesék összehasonlító folklor tudományi módszerekkel végzett vizsgálata hivatott felderíteni. A gyűjtemény lebilincselően érdekes epizódjait sejteni engedti egyébiránt az a tény is, hogy Sadoveanu az 1920-as években két elbeszéléskötetéhez merített anyagot belőle.

Új szemponttal gazdagította Dosoftei munkásságának értékelését Vasile Mocanu kolozsvári zenetörténész, aki tavalyelőtt megjelent Kájoni-monográfiájában párhuzamba állított szövegrészekkel igazolta a barokk látásmód érvényesülését mindkettőjük stílusában, s rávilágított munkásságuk döntő szerepére a népi barokk erdélyi, illetve moldvai formáinak kialakulásában. Feltevését az a nemrég előkerült fordítástöredék is igazolni látszik, amelyet élete utolsó éveiben Dosoftei a krétai Georgiosz Khortatszisz *Erophili* című tragédiájából készített.

Köllő Károly

Két ismeretlen Leon Alex-portré

Tevékeny politikus művészeink közül a két világháború közé eső szakaszból Leon Alex kétségtelenül egyike a legjelentősebbeknek. Folytonos készenlétben élt, s fokozott érzékenységgel reagálva a társadalmi ellentmondásokra, az ember — tulajdonképpen az „emberke”, a kisember — ellen elkövetett igazságtalanságokra, alkotta műveit.

Megpróbáltatásai s a körülötte élők nyomora, elfojtottsága, egyéni és kollektív tragédiák adták bő élményanyagát, s oly nagy mértékben készítették leleplező, mozgósító erejű alkotásuk létrehozására, hogy egyébre hosszú időn át nem is figyelmeztet. Figurális műveiben eljutott ugyan később az általánosító, elsődlegesen művészi meglátásokhoz, más témakörökkel szemben azonban mindvégig közömbös maradt. Csendéletet, tájat csak kivételesen, inkább jegyzetként alkotott, arcképet is csak ritkán, és kizárólag az őt érdeklő személyekről, sohasem rendelésre. Eppen ezért két eddig ismeretlen portréjának felkutatása és közreadása különös jelentőségű.

Az első egy szénrajz: Radnóti Miklóst, a költőt ábrázolja. Radnóti 1932-ben Nagyváradra utazott ott élő feltestvéréhez, a költő és író Erdélyi Ágneshez. Leon Alex Erdélyi Ágnes szűkebb baráti köréhez tartozott, és általa ismerkedett meg Radnóttal.

Hasonló korúak voltak (Leon Alex két évvel idősebb), csaknem egy időben indultak el pályájukon, világnézetük, hovatartozásuk is rokonította őket: „Estefelé fiatal elvtársral ültem / a kávéház közepén s harcosan járt / a szánk. Sok volt a vasárnapi vendég; / szomszédos asztalnál rendőrtiszt ült / hozzánk szorolva” — írja abban az évben Radnóti. Leon Alex pedig felvázolja az ifjú illegalista első próbatételét, egyben megpróbáltatását: utazótáskában szállítja a tiltott iratokat, riadt szemmel, verejtékező homlokkal, mert úgy érzi, minden szem őt figyel...

LEON ALEX: RADNÓTI MIKLOS

LEON ALEX: SZ. N. PORTEJA

Művészetük tartalmilag mutat közös vonásokat, kifejezőmódban már akkor határozottan elkülönül: Radnóti klasszikus hagyományokból indul ki, Leon Alex az expresszionizmus kifejezőerejét feszegeti.

Az ábrázolóművészt megkapták a költő vonásai, s a maga expresszív eszközeivel hangsúlyozza a költő érzékeny, elfinomult vonásait, hallatlan intelligenciáját, elmélyülni tudását. Különös kettősségeket mutat az arc: átható tekintet és révedezés, mérlegelés és tettvágy, kemény elszántság és nemes érzelmiség. Az arc mellé behozott beszédes kéz csak fokozza a művész vallomását a költőről, a költőről.

A portré csak olyan fogyatékoságokról árulkodik, amelyek induló művésznél elkerülhetetlenek (például technikájában még érzik a hajdani fényképnagyítási eljárás emléke, valamint Leon Alex korai eszményképének, Ruzicskaynak s hatása). A kitűnő karakterábrázolás méltán tetszett Radnótinak, aki magával vitte és szobája falára függesztette a portrét. Halála óta özvegye őrzi, ugyan-csak lakása falán (ő bocsátotta rendelkezésemre a reprodukciót, közlésre).

A másik portré modellje Sztelek Norbert, amolyan csodabogár, Nagybánya legendás figurája volt. Kedves bohém, nagy tehetségként indult, festészetből élt, de nem művészi szinten dolgozott, giccsett. Témáit gépiesen, ügyesen, lendületesen ismételte, többek között dombos tájban kőkeresztet, amint éppen belecsap a villám. A bányászok között lakott, szoros barátságot tartott velük, s azok szívesen vásárolták a képeit, hiszen olcsón adta: egy pasztellt egy liter szilvóriumért. Furcsaságain sokat derültek a nagybányaiak.

Amikor felesége elvált tőle, s ő mindent pontosan kettéosztott: elvágta a textil-neműket, kettéfűrészelte a bútorokat, még a fakanalakat is. Lassan morózussá vált, és csak kevés, kivételes embert engedett közel magához. Utolsó éveiben egy műpártoló asztalos fogadta a házába, külön szobában helyezte el, ahol Sztelek sosem engedett takarítani. Amikor kisebb műtetre kórházba került, megfürdették; ezt a „beavatkozást“ élete megszokott rendjébe már nem heverte ki. Nem sokkal később egy pohár pálinka mellett holtan fordult le a kocsmaszékről. Mindvégig a maga különös életét élte, a maga gyönyörűségére. Semmilyen rendhez nem alkalmazkodott, de nem is kért. Független volt, kötetlen és kedélyes ebben a szertelen szabadságban.

Valószínű, hogy éppen furcsaságaival vonta magára az elesett, társadalmon kívüli emberek iránt megértő Leon Alex figyelmét. Mindketten a Veresvizén laktak, a bányászoknál, ahol festő számára mindig akadt képpel fizethető kiadó szoba. Leon Alex nem fölényesen, nem karikírozva közelítette meg modelljét, de nem is egyszerű tanulmányt festett: a beállítás inkább önarcképszerű, a zaklatott vonások kifejezése drámái.

A kis méretű portrét Leon Alex ihletett pillanatában festette. Munkája karakteres, nagyon kifejező, remek lélektani megérzésekkel, s finom-stilizáltak a rózsaszín-vörös skálán tartott színek (sárga- és aranyokker, hűsokker, krapplakk, pompéji vörös, kármin, Van Dyck-barna, a háttérben szürkésfehér). A festéket széles, pasztózus foltokban vitte fel a falapra, lendületesen, a formákat főleg színértékkel, valórben érzékelteti. Látszik, hogy hevesen, indulatosan festett, munkamódja s az arc kifejezése teljesen megegyezik. Ehhez a kifejezéshez sokat kölcsönzött önmagából. Lényegében minden művész többé-kevésbé önmagát adja a portrékban is: saját modorát, ha többre nem futja, vagy ha lehet, önmagával rokon vonásokat emel ki. Ezt tette Leon Alex is. (A minden bizonynal egy ülésben festett munka apró hibái — a jobb szem tengelyben kicsit lecsúszott, a homlok formái nem fordulnak kellően a tér mélységébe — ennek a gyors, lendületes és csak a művészi-lélektani elemekre figyelmező beállítottságnak tulajdoníthatók.)

A képet, balra lent, bekarcolással szignálta Leon Alex, a dátum: 935. A középső számjegy befejezetlen, lehetne 2-es is, ám 1925-ben Leon Alex még csak 18 éves volt, nemrég hagyott fel a szabóinaskodással, és tért át a fényképnagyításra, tehát ilyen színvonalú munkára még éretlen. Ellenben tudjuk, hogy 1935 nyarán járt Nagybányán, több ott készült kitűnő rajzát ismerjük ebből az időből. Egyébként éppen abban az évben kezdett olajjal festeni, az itt közölt portré egyike a legelsőeknek ebben az eljárásban, és ilyen vonatkozásban is meglepően éretten.

Leon Alex műve a Gerson fényképész-házaspárhoz került. Valószínűleg munkáinak reprodukálásáért adta cserébe ezeknek a rendkívül tehetséges, művelt, haladó gondolkodású embereknek, a nagybányai festők barátainak és támogatóinak.

Borghida István